

משנתו החינוכית של הרב שמשון (בן) רפאל הירש זצ"ל

הרב ד"ר אהרן אדלר

1. פירוש רש"ר הירש לויקרא כא'ה'

אליליות עתיקה וחדשה נהגת לצרף את הדת עם המות. ...לא כאלה כהני ישראל, כי לא כן תורת אלוקי ישראל, ולא זו היא דת ישראל. הא-ל המורה לכהן את מעמדו בישראל, הוא אלוקי החיים; התגלותו הנעלה ביותר איננה בכוח המוות, השובר את הגבורה ואת החיים; אלא הוא מתגלה בכוח החיים המשחרר והמחיה, המקים את האדם לרצות בחירות ולחיות חיי נצח. אין הוא מורה לאדם כיצד למות, אלא איך לחיות; הוא מורה לו איך ינצח את המוות בעודו חיים, איך יתגבר על חוסר החירות, על השיעבוד הגופני ועל החולשה החושנית; איך יחיה כל רגע של חיי חלדו כרגע של חיי נצח בעבודת ה'; איך יחיה כך כל רגע של חיי חירות מוסרית, של חיי מחשבה ורצון, יצירה ומעש וגם של הנאה; הנה זו התורה, שה' הקדיש את מקדשו למכון לה; ולעבודתה קידש את הכהנים, המורים לעם את "בסיס החיים ואת כיוונם" (כהן = כון).

2. פירוש רש"ר הירש לבראשית ג'כד'

דרך זו, המוליכה אל עץ החיים, קרויה [במדרש] "דרך ארץ"; היא דרך התרבות, דרך החכמה הסוציאלית, -- המחנכת את האדם למוסר ולסדר החיים החברתיים בארץ. ... "כו' דורות קדמה דרך ארץ את התורה, ההוא דכתיב, לשמור את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה". התרבות פותחת את חינוך האדם, ואילו התורה משלימה אותו; שכן התורה מחנכת את האדם השלם. עלה התאנה והחגורה החלו בחינוך האדם; הם הם גילויים ראשונים של תרבות; ותרבות המשועבדת למוסר היא שלב ראשון בתשובה אל ה'. דרך ארץ ותורה ירדו כרוכים בישראל; האדם השלם והיהודי השלם הם זהים בבית ישראל; אך בדרך ההתפתחות של האנושות קודמת התרבות לתורה.

3. פירוש רש"ר הירש לבראשית כה'כז'

בשום מקום לא נמנעו חכמינו מלגלות חולשות ושגיאות, קטנות כגדולות, במעשי אבותינו הגדולים; ודוקא ע"י כך הגדילו תורה, והאדירו את לקחה לדורות. אף כאן, הערה אחת שלהם מרמזת לנו, כי הניגוד העמוק שבין נכדי אברהם מקורו העיקרי היה – לא רק בתכונותיהם – אלא גם בחינוכם הלקוי. כל עוד היו קטנים, לא שמו לב להבדלי נטיותיהם הנסתרות, תורה אחת וחינוך אחד העניקו לשניהם, ושכחו כלל גדול בחינוך: "חנוך לנער על פי דרכו". יש לכוון את החינוך בהתאם לדרכו המיוחדת לו בעתיד, ההולמת את התכונות ונטיות הרדומות בעמקי נפשו, וכך לחנך אותו לקראת המטרה הטהורה, האנושית והיהודית כאחת. התפקיד היהודי הגדול אחד ויחיד בעיקרו, אך דרכי הגשמתו רבות ורבגווניות, כריבוי תכונות האדם, וכרבגווניות דרכי חייהם.

כאשר נקבצו בני יעקב לשמוע את ברכת אביהם, והלה ראה בהם את שבטי ישראל שלעתיד, לא ראה רק כהנים ומורי הוראה; הנה עמד שם שבט הליוה ושבט המלוכה, שבט הסוחרים, שבט האיכרים, ושבט הלוחמים; עמד שם לנגד עיניו העם כולו, על כל סגולותיו הרבגווניות, ועל כל דרכי התפתחותו; את כולם הוא ברך, "איש אשר כברכתו ברך אותם", איש איש כסגולותיו המיוחדת לו, כי ברית ה' הכרוכה עם אברהם, חפצה באומה בריאה, שלמה ורעננה; מטרתה לבנות חיי-עם שלמים על כל צורותיהם הרבגווניות, על מנת לכוון אותם אל התפקיד הגדול האחד: לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, הכוח והאומץ, לא פחות ממחשבה והרגש, ימצאו שם את גיבוריהם העובדים לה', והמקצועות שונים יקיימו כולם את התפקיד הגדול של הכלל. דוקא משום כך – "חנוך לנער על פי דרכו", חנכה למטרה הגדולה האחת על פי דרכו המיוחדת לו, בהתאם לעתיד הצפוי לו מנטיותיו. המושיב

את יעקב ועשו על ספסל לימודים אחד, ובאותם הרגלי החיים מחנך אותם כאחד לחיי לימוד ומחשבה, -- מובטח לו שאת אחד מהם הוא מקלקל. יעקב ישאב ממעיין החכמה בחפץ גובר והולך, ואילו עשו רק יצפה ליום, בו ישליך מאחורי גבו את הספרים הישנים, ויחד אתם תעודת חיים גדולה, שהכיר אותה רק באופן חד-צדדי, ובדרך שמעצם טבעו הוא סולד.

אילו העמיקו יצחק ורבקה לחדור לנפש עשו, אילו הקדימו לשאול את עצמם, היאך יכולים גם האומץ והגמישות הרדומים בנפש עשו – היאך יכולים כל אלה להטות שכם לעבודת ה', כי אז "הגיבור" שלעתיד לא היה הופך ל"גיבור ציד", אלא ל"גיבור לפני ה'" באמת. יעקב ועשו, על כל נטיותיהם השונות, היו נשאים אחים תאומים ברוחם ובדרך חייהם; עוד מראשית היתה חרבו של עשו כורתת ברית עם רוחו של יעקב; ומי יודע איזה שינוי היה צפוי לקורות הימים על ידי כך. אך לא כן היה: "ויגדלו הנערים", רק כשגדלו הנערים והיו לגברים, הופתעו הכל לראות, כי אלה אשר מרחם אחד יצאו, ויחד נתגדלו, נתחנכו ולמדו, היו כה שונים בטבעם ומנוגדים במעשיהם.

4. תהלים פרק צב

(יג) צְדִיק כְּתָמַר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה: (יד) שְׁתוּלִים בְּבַיִת ה' בְּחִצְרוֹת אֱלֹקֵינוּ יִפְרִיחוּ:

5. פירוש רש"ר הירש לתהלים צב: יג-יד

התמר נותן פירות, אבל אין לו החוזק התמידי וכוח ההתנגדות שיש לו לארז. אמנם לארז יש סגולות אלו אבל פירות אינו נושא. הצדיק – מי שחי רק כדי למלא חובותיו – כל סגולות האלו גם יחד, מצויות בו.

שתילתו של הצדיק היא בבית ה', שם שורשיו ומשם הוא שואב את כוחו. אבל פריחתו ופריו אינם בבית ה' אלא בתוך חיי היום-יומיים עד שהוא הופך את כל תופעות החיים ל"חצרות אלוֹקֵינוּ" אשר מסביב לבית ה'.

6. תוכנית הלימודים של רש"ר הירש ליצירת "אדם-ישראל"

1. השפה העברית 2. שפת האם (גרמנית) 3. תנ"ך [וכמקצועות עזר לתנ"ך]: 4. מדע הטבע והאדם 5. היסטוריה 6. מדע החיים (מצוות) מתורה שבכתב ושבעל פה 7. כתיבה וחשבון

7. דברים שנאמרו על המחנכת הדגולה, שרה שניירר

Dr. Leo Deutschlander writes (in the journal of the Samson Raphael Hirsch Society) about the "inner development of this unique woman":

No spiritual and intellectual force compared to the influence of the writings of Samson Raphael Hirsch on the self-education and the inner development of the personality of Sarah Schenirer. Hundreds of essays from the collected writings of Hirsch were copied again and again, and distributed in stencil form among the Bais Yaakov girls. No other books in the Bais Yaakov library were used so often, or showed such signs of wear and tear, as Hirsch's Commentary on Chumash, the Psalms and the prayer book, and his Gessamelte Schriften. Up to the very last month of her life, she lectured to her students on Hirsch's Nineteen Letters of Ben Uziel, which was her favorite book, and which she loved to study again and again together with her pupils. And it is well known to those who are aware of the inner history of the Bais Yaakov movement, that Sarah Schenirer succeeded in passing on to her pupils the sense of revelation and wonder which she herself had experienced when she first read this classic.